

Kelemen Katalin

KISVÁLLALKOZÁS-TÖRTÉNET

Laki Mihály: Kisvállalkozás a szocializmus után
(Közgazdasági Szemle Alapítvány 1998: 182. o.)

A vállalkozáselmélet a szűkebb-tágabb környezet különböző tartományain értelmezi a vállalkozás fogalmát, így a vállalkozói lét vagy vállalkozási tevékenység dimenzióinak más-más hangsúlyaival, illetve a háttérben eltérő elméleti orientációkkal találkozhatunk - hisz minden következetes értelmezés feltételez gazdaság-, illetve társadalomelméleti elképzeléseket is.

Laki Mihály kisvállalkozás-felfogásának "értelmezési tartománya" a makro-struktúra, a magángazdálkodás makroszintű beágyazottságából indul ki, s azt vizsgálja, hogy Magyarországon a háború utáni politikai-, gazdasági rendszerek milyen teret biztosítottak a magángazdálkodás számára, melyek voltak az annak mozgásterét behatároló strukturális kötöttségek, illetve adott feltételek mellett mi jellemzi a tömeges vállalkozói magatartást. Amit Laki művel, az - Szelényi (1996) fogalmával élve - empirikusan építkező, interpretatív és nem normatív hagyományokra épülő, "megértő társadalomkutatás", amely a változásokat az intézményi rendszerek útfüggő átalakulásaként képzei el, s amely szerint a gazdasági folyamatok nem csak a személyes kapcsolatrendszerbe ágyazottak, hanem makropolitikai és társadalmi intézményekbe is.

Így a könyv - a szerző bevallása szerint is - vitairat egyben: azokkal a nézetekkel, amelyek "a szocializmus utáni gazdaságban tevékenykedő embert hol döntéshozó gyorsautomatának, hol a mindenható pártállam által menthetetlenül megnyomorított, sodródó páriának" tekintik.

A munka négy részre tagolódik, a négy fejezet négy hipotézist "dokumentál".

Az első rész - az "előtörténet" - a szocializmus időszakának a magánvállalkozók szempontjából fontos politikai, gazdasági környezetet, illetve azok változásait mutatja be, míg a második fejezet a magángazdálkodás jellegzetességeit veszi górcső alá ebben a "különös környezetben".

E korszakhoz kapcsolódó hipotézisek:

A magánvállalkozást soha nem számolta fel teljesen az a rendszer, amely a gazdaság működési zavarait hol az elnyomás fokozásával, hol a kisvállalkozásokat bátorító reformokkal próbálta kiküszöbölni, s amely ideológiáját a bátorítások és reformok csúcsain is a köztulajdonon alapuló, központilag irányított gazdaság és társadalomelképzelés jellemezte.

Ebben a "különös piaci és szabályozási környezetben" kialakultak a kisvállalkozások e rendszert jellemző alkalmazkodási mechanizmusai. A szocialista nagyvállalatok bázisán másfajta magángazdálkodás fejlődött ki.

A szocialista rendszer különböző periódusai a kisvállalkozások számára a kockázatok eltérő mértékét jelentették. A vállalkozók ezeket - egyebek közt a politikai, szabályozási, a vállalkozás indításának, működtetésének, illetve az egyes vállalkozási formák kockázatát - a "megvalósítható munkavállalási stratégiájának" hasznához és ráfordításaihoz méri, illetve mérséklésükre törekszik. A kockázatot csökkentő, illetve a kockázatot kerülő stratégiák jól ismert típusa volt, hogy a magángazdaság szereplői gyakran egyben állami alkalmazottak is, s a szabályozás hullámvásaitól függően a vállalkozásukat szüneteltetik, újraindítják, törvényes keretek közé lépnek, avagy visszamennek "maszekolni". Ez a "lavírozás" az állami és a magánszektor között egyben fokozatos alkalmazkodást, elnyújtott tanulási, piacépítési folyamatot is jelent.

Háztartás és vállalkozás szimbiózisában a háztartás tőkái egyben a vállalkozás tőkái is.

Háztartás és vállalkozás, az állami és a magánszféra a személyes kapcsolatok lehetséges hálói is jelentik, amelyek pótolnak bizonyos intézményeket (pl. kölcsön, munkaerő, stb.).

A vállalkozások kis mérete, a növekedés elutasítása nemcsak a formális (pl. létszámkorlátozó) szabályozás következménye, hanem e mozgásterhez kapcsolódó jellegzetesség.

A könyv harmadik, illetve negyedik része a rendszerváltás utáni vállalkozási "boom"-ot értelmezve az alábbi hipotézisek köré fonva mutatja be a politikai és a piaci környezet releváns elemeit, illetve az erre reagáló vállalkozói magatartást:

A reformokal, majd a rendszerváltással együtt járó tőketulajdonosi jogosítványok újraelosztásában a hagyományos és újabb típusú kisvállalkozások nem vettek részt, a fejük felett zajlott ez a folyamatot, amit a nagytulajdon, valamint a pénz és tőkepiaci intézmények domináltak.

A kisvállalkozásokat érintő intézmények fejlesztése lassúnak bizonyult.

A rendszerváltás - amelynek nyertesei nem az egykor sikeres kisvállalkozók lettek, hanem más társadalmi csoportok - új helyzetet teremtett, amelyben változtak az alkalmazkodási módszerek.

A vállalkozás politikai kockázata megszűnt, ám gazdasági növekedés helyett transzformációs visszaesés, a piacok szűkülése következett be - a vállalkozások számának növekedésével párhuzamosan -, ami nem kedvezett a vállalkozások növekedési és fennmaradási esélyeinek.

A kisvállalkozások ugyanakkor Laki szerint nem sodródtak tehetetlenül az új intézményi és piaci környezetben, igyekeztek ellensúlyozni a kellemetlen hatásokat.

A rendszerváltás után a vállalkozások számának robbanásszerű növekedését a politikai, s ezzel a vállalkozói szabadság növekedésére vezeti vissza a szerző, a kisméretű vállalkozások dominanciáját pedig a gazdasági visszaesés hatásaira. Azaz a gazdasági szereplők túlbecsülték a politikai kockázat csökkenésének és a beszerzési lehetőségek javulásának kedvező, s alulbecsülték az eladási kockázat növekedésének kedvezőtlen alakulását.

A gazdasági visszaeséstől független tényezők sem növelték a kisvállalkozások esélyeit. A privatizációban a magánvállalkozók túlnyomó többsége nem vett részt, nincs "állami eredetű tulajdona". A kisvállalkozások állami támogatásának rendszerén a vállalkozások többsége kívül maradt, s a bankhitellel szemben a hitelforrás elsősorban továbbra is a család és a baráti kör. Itt említhető még a vállalkozók által gyakran kritizált adózási rendszer és a gyenge érdekvédelem.

A vállalkozások differenciálására irányuló szakirodalom általában a weberi értelemben használja a vállalkozás fogalmát, ahol a tőkefelhalmozás motívuma kulcsmotívum, s ahol a haszonszerzésre irányuló tevékenység a háztartástól elkülönült tőkeelszámoláshoz kapcsolódik. Ez az elméleti kiindulás az alapja a vállalkozás-nem vállalkozás, vállalkozás-önfoglalkoztatás empirikus megragadásának, gyakran a jogi forma, illetve az alkalmazotti létszám segítségével (Laky 1987; Czákó 1997; Köhegyi 1998).

A Laki Mihály által megkülönböztetett kétféle vállalkozás kritériuma nem e weberi - klasszikus piacot feltételező - ideáltípus, hanem a növekedéshez való viszony. Az alapvető különbség Lakinál a növekedést nem tervező alkalmi vállalkozások és a növekedést tervező, állandó vállalkozások között van.

Alkalmi vállalkozások lehetnek olyanok amelyek nem működnek, vagy amelyeket csak bizonyos tranzakciókra hoztak létre. Ezek a kockázat becslésekor a vállalkozás létrehozásának (alapítás, bejegyzés, stb.) költségeit vetik össze a tranzakció várható hasznával.

Ide sorolja a szerző azokat a jelentős számú működő, ám növekedést szintén nem tervező vállalkozásokat is, amelyek célja egyszerűen a megélhetés, vagy azokat, akik valójában alkalmazottak, s csak formálisan vállalkozók.

Fontos tétele a könyvnek, hogy a nem növekedési céllal létrehozott vállalkozások sem a sodródás, irracionális magatartás, hanem kalkuláció eredményei.

A rendszerváltás előtt a magyar társadalom jelentős csoportjainak várakozása a gazdaság tulajdoni szerkezetének lassú, fokozatos átalakulásával számolt, így a korábbi kockázatsökkentő módszerek alkalmazhatóságával. A rendszerváltás után azonban a korábbi alkalmazkodási mechanizmusok tere erőteljesen szűkült, például a szektorok közötti lavírozás, illetve a háztartási tőkék konvertálhatóságának lehetősége is.

Így a növekedést tervező vállalkozások eszköztárában a korábbi tudás ma is hasznosítható elemei az átmenet által kényszerített innovációkkal és piaci versenyeszközökkel egészülnek ki. Ilyen eszköz egyebek mellett a kooperáció, diverzifikálás, kapcsolódás nagy szolgáltató vagy kereskedelmi hálózatokhoz, a szelektív árpolitika is.

Zárásként a szerző az alkalmazott műfaj, módszer, a "dokumentált hipotézis" lehetőségeit és korlátait úgy értékeli, hogy alkalmas a tömeges vállalkozói magatartás feltételeinek és összetevőinek bemutatására, ám nem alkalmas e magatartás elemeinek súlyozására, avagy a siker és a túlélés valószínűségi változóinak kalkulálására.

A "hipotézisek illusztrálása" a források bőséges tárára támaszkodik. Az interjúk, statisztikai adatok mellett a könyv széles körű irodalmat dolgoz fel, s nem utolsósorban logikus argumentációja révén tankönyvnek is kiváló lenne.

Találgatni már csak az tudjuk, vajon miért egy hullám szimbolizálja a borítón a történeteket.

Irodalom

Czakó Ágnes 1997. Kisvállalkozások a kilencvenes évek elején. *Szociológiai Szemle*, 3, 93-117.

Kőhegyi Kálmán 1998. A kisvállalkozói szektor tagolódása. *Közgazdasági Szemle*, 1, 261-277.

Laky Teréz 1987. Eloszlatott mítoszok - tétova szándékok. *Valóság*. 4.

Szelényi Iván 1996. A kritikai institucionalizmustól a kapitalizmusok összehasonlító elméletéig. *Közgazdasági Szemle*, 7-8, 699-704.